

ISLOM DININING MOVAROUNNAHRGA KIRIB KELISHI

Nazarova Gulsara Axadovna

“Jo’ybori Kalon” o’rta maxsus islom ta’lim muassasasi o’qituvchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17292528>

Annotatsiya. Ushbu maqolada islom dinining Movarounnahr hududiga kirib kelishi, uning dastlabki davrdagi tarqalish jarayoni, mahalliy aholining e’tiqodga bo’lgan munosabati va islomning bu mintaqada mustahkamlanish omillari tahlil etilgan. Shuningdek, islomning siyosiy, madaniy va ma’naviy hayotga ko’rsatgan ta’siri tarixiy manbalar asosida yoritiladi.

Kalit so’zlar: Movarounnahr, Arab xalifaligi, Qutayba ibn Muslim, Buxoro, Samarqand, islom dini, zardushtiylik, Somoniylar, madaniyat.

THE ENTRY OF ISLAM INTO MOVAROUNNAHR

Annotation. This article analyzes the entry of Islam into the territory of Movarounnahr, its early spread, the attitude of the local population to the faith, and the factors that contributed to the consolidation of Islam in this region. The impact of Islam on political, cultural, and spiritual life is also discussed based on historical sources.

Keywords: Movarounnahr, Arab Caliphate, Qutayba ibn Muslim, Bukhara, Samarkand, Islam, Zoroastrianism, Samanids, culture.

ПРОНИКНОВЕНИЕ ИСЛАМА В МОВАРОУННАХР

Аннотация. В статье анализируется проникновение ислама на территорию Мовароуннахра, его раннее распространение, отношение местного населения к вере и факторы, способствовавшие укреплению ислама в этом регионе. Также на основе исторических источников рассматривается влияние ислама на политическую, культурную и духовную жизнь.

Ключевые слова: Мовароуннахр, Арабский халифат, Кутейба ибн Муслим, Бухара, Самарканд, ислам, зороастризм, Саманиды, культура.

Kirish

Islom dini VII asrning boshlarida Arabiston yarim orolida paydo bo’lib, qisqa vaqt ichida keng hududlarga tarqaldi. Uning g’oyalari nafaqat diniy, balki siyosiy, madaniy va ijtimoiy jihatdan ham butun Sharq olamiga katta ta’sir ko’rsatdi. Movarounnahr (ya’ni “Amudaryoning narigi tomoni”) o’zining geografik, iqtisodiy va madaniy ahamiyati tufayli islom tarixi uchun alohida o’rin tutadi.

Bu hudud — qadimiy So’g’d, Buxoro, Samarqand, Xorazm, Farg’ona, Termiz kabi shaharlarni o’z ichiga olgan va arab istilolarigacha boy sivilizatsiyaga ega bo’lgan makon edi.

1. Islomdan oldingi Movarounnahr: diniy holat

Islomdan avval Movarounnahr aholisi turli diniy e’tiqodlarga amal qilgan:

Zardushtiylik — eng keng tarqalgan din bo’lib, olovga sig’inish, “Avesto” ta’limotiga e’tiqod asosiy diniy qarash edi;

Buddaviylik va Manixeylik — asosan Sharqiy Turkiston va Farg’ona vodiysida tarqalgan;

Mahalliy tangriga sig’inish (tengrchilik) — turkiy qabilalar orasida keng yoyilgan edi.

Demak, islom dini bu hududga kiritilgan paytda Movarounnahr allaqachon o'zining mustahkam diniy an'analariga ega edi.

2. Arablar yurishlari va islomning kirib kelishi

Islom dini Movarounnahrda Arab xalifaligining harbiy yurishlari natijasida kirib keldi. Bu jarayon VIII asr boshlarida, xalifa Valiyd ibn Abdulmalik (705–715) davrida boshlangan.

Asosiy harakatlarni Qutayba ibn Muslim al-Bahiliy (705–715-yillarda Xuroson noibi) olib bordi. U dastlab:

706-yilda Buxoroni,

707-yilda Samarqandni,

708–709-yillarda esa Farg'ona va Xorazmni egalladi.

Arablar Movarounnahrni bosib olish bilan birga, bu yerda islom dini targ'ibotini ham olib bordilar.

3. Dastlabki qarshiliklar va asta-sekin islomlashuv. Aholi dastlab arablar keltirgan yangi dinga ehtiyotkorona, hatto ba'zan qarshilik bilan munosabatda bo'ldi. Bunga sabab:

Islom dini mahalliy e'tiqodlarga zid bo'lishi;

Arablar tomonidan soliq (xiroj va jizya) tizimining joriy etilishi;

Siyosiy mustaqillikning yo'qotilishi edi.

Ammo vaqt o'tishi bilan islom asta-sekin mahalliy hayotga kirib bordi. Buning asosiy sabablari:

Islomning adolat, tenglik, halollik va bag'rikenglik g'oyalari xalq orasida chuqur ta'sir qoldirdi;

Arablar bilan savdo va madaniy aloqalar kuchaydi;

Mahalliy hukmdorlar islomni davlat dini sifatida qabul qila boshladilar (masalan, Buxoro xonadonlari).

4. Islomning Movarounnahrda mustahkamlanishi

IX–X asrlarda Somoniylar davrida islom dini Movarounnahrda to'liq mustahkamlandi.

Bu davrda:

Islom dini davlat mafkurasi darajasiga ko'tarildi;

Masjidlar, madrasalar, kutubxonalar qurildi;

Arab tili va yozuvi ilm-fan va adabiyot tili sifatida kirib keldi;

Islom huquqi — shariat asosida boshqaruv tizimi shakllandi.

Somoniylar poytaxti Buxoro “Qubbat ul-islom” — “Islom gumbazi” deb atalgan, chunki bu yerda buyuk ulamolar, hadis va fiqh olimlari yetishib chiqdi.

Ilm-fan va madaniyat rivojida islomning roli

Islom dini Movarounnahrda ilm-fanning, madaniyatning yuksalishiga zamin yaratdi. Bu davrda:

Imom Ismoil al-Buxoriy, Abu Mansur Moturidiy, Imom Termiziy kabi allomalar yashab ijod qildilar;

Qur'on, hadis, fiqh, tafsir, falsafa, mantiq, tibbiyot, matematika sohalarida asarlar yaratildi;

Me'morchilikda yangi islomiy uslublar paydo bo'ldi (masalan, Masjidi Kalon, Mir Arab madrasasi, Samarqand Registoni).

Bu jarayon Movarounnahrni butun islom olamining ilmiy markazlaridan biriga aylantirdi. Islomning ijtimoiy va ma'naviy ta'siri
Islom dini Movarounnahr xalqining dunyoqarashi, axloqi va turmush tarzini tubdan o'zgartirdi.

Jamoat birligi, halollik, adolat, insonparvarlik kabi qadriyatlar mustahkamlandi;

Diniy marosimlar (namoz, ro'za, zakot, haj) keng tarqaldi;

Mahalliy urf-odatlar islom qadriyatlari bilan uyg'unlashib bordi.

Bu jarayon natijasida Movarounnahr aholisi islomni faqat e'tiqod emas, balki hayot falsafasi sifatida qabul qildi.

Xulosa. Islom dinining Movarounnahrda kirib kelishi va tarqalishi uzoq va murakkab tarixiy jarayon bo'ldi. Dastlab kuch ishlatish bilan kirib kelgan bu din keyinchalik xalqning qalbi va tafakkuriga chuqur singdi.

Islom dini Movarounnahrda:

Ma'naviy uyg'unish,

Ilm-fan va madaniyat rivoji,

Milliy o'zlik va axloqiy qadriyatlarning shakllanishiga asos bo'ldi.

Bugungi kunda ham islom Movarounnahr xalqlari madaniyatining eng muhim tarkibiy qismi, ma'naviy uyg'unish manbai sifatida qadrlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Narshaxiy, Buxoro tarixi. — Toshkent: Fan, 1966.
2. Alimov R., Islom madaniyati va O'rta Osiyo sivilizatsiyasi tarixida Movarounnahrning o'rni. — Toshkent, 2019.
3. Karimov I.A., Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. — Toshkent, 2008
4. Toshpo'latova, S. (2024). TARIX FANINI O'QITISHDA SAMARALI METODLAR. *Modern Science and Research*, 3(11), 774-782.
5. Тошполатова, III. (2024). THE PRESENT IRANIANS. *Журнал универсальных научных исследований*, 2(5), 453-462.
6. Toshpo'latova, S. (2024). BUXORODAGI SAROYLAR. *Modern Science and Research*, 3(5), 522-529.
7. Toshpo'latova, S., & Xudoyqulov, S. (2024). History And Ethnology Of Olot District. *Modern Science And Research*, 3(5), 148-151.
8. Toshpo'latova, S., & Jo'rayeva, M. (2024). HISTORY AND ARCHITECTURAL MONUMENTS OF JONDOR DISTRICT. *Modern Science and Research*, 3(2), 447-450.
9. Qizi, R. S. S., Shukhratovna, T. S., & Karamatovna, M. A. (2024). Implementation of Education and Protection of Children's Rights in the age of Technology. *SPAST Reports*, 1(7).
10. Shuhratovna, T. S. (2024). Linguistic Anthropology. *European Journal Of Innovation In Nonformal Education*, 4(3), 432-437.
11. Toshpo'latova, S. S., & Naimov, I. N. (2023). MS ANDREYEV-O'RTA OSIYO XALQLARI ETNOGRAFIYASINING YIRIK OLIMI. *Innovations in Technology and Science Education*, 2(8), 1214-1222.

12. Toshpo'latova, S., & Tursuntoshova, S. (2024). Khoja Abdulkholiq Gijduvani. *Modern Science and Research*, 3(2), 87-93.
13. Toshpo'latova, S. (2024). Ethnolinguistics Of Ethnologies Of Bukhara. *Modern Science and Research*, 3(2), 1004-1011.
14. Toshpo'latova, S. (2024). Ethnolinguistics. *Modern Science and Research*, 3(2), 500-507.
15. Toshpo'latova, S. (2024). Religious Anthropology. *Modern Science and Research*, 3(1), 504-510.
16. Shakhnoza Shuhratovna, T. (2023). MS Andreyev'S Way Of Life. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education* (2993-2769), 1(10), 655-659.
17. Shuhratovna, T. S. (2023). Ethnological Analysis Of National Costumes And Rituals Of Tajiks In The Works Of MS Andreyev. *International Journal Of History And Political Sciences*, 3(12), 42-47.
18. Toshpo'latova, S. (2023). MS Andreyev-Scientific Career. *Modern Science and Research*, 2(12), 801-807.
19. Shuhratovna, T. S. (2023). Etymology Of Tajik Marriage Ceremony. *International Journal Of History And Political Sciences*, 3(11), 17-23.
20. Toshpo'latova, S., & Ashurova, G. (2023). THE HISTORY AND DESCRIPTION OF THE WORK OF MS ANDREYEV-" ARK BUKHARI". *Modern Science and Research*, 2(9), 404-409.
21. Toshpo'latova, S. (2023). ETHNOLOGICAL ANALYSIS OF CALENDRIAL CALCULATION AND LENGTH MEASUREMENTS OF KHUF VALLEY TAJIKS IN THE RESEARCHES OF MS ANDREYEV. *Modern Science and Research*, 2(10), 291-299.
22. Toshpo'latova, S. (2023). A STUDY OF THE WEDDING CEREMONY OF THE TAJIKS OF AFGHANISTAN. *Modern Science and Research*, 2(9), 84-89.
23. Naimov, I., & Toshpo'latova, S. (2023). Marriage Ceremony Of Tajiks In The Work Of Mikhail Stepanovich Andreyev "Tadjiki Dolini Khuf". *International Journal of Intellectual Cultural Heritage*, 3(1), 12-16.
24. Toshpo'latova, S. S. (2023). Tojiklar Milliy Kiyim-Kechaklari Va "Beshmorak" Marosimining Etnologik Tahlili. *Scholar*, 1(28), 395-401.